

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ



Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και
Θρησκευμάτων

8^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές – Πολιτικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές
Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
14-17 Ιουνίου 2018

Μαθησιακές Δυσκολίες, είδη και Εκπαιδευτική Παρέμβαση

Γαρυφαλλιά Μέττα, Εμμανουήλ Σκορδιαλός

doi: [10.12681/edusc.2716](https://doi.org/10.12681/edusc.2716)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μέττα Γ., & Σκορδιαλός Ε. (2020). Μαθησιακές Δυσκολίες, είδη και Εκπαιδευτική Παρέμβαση. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 8, 707–720. <https://doi.org/10.12681/edusc.2716>

Μαθησιακές Δυσκολίες, είδη και Εκπαιδευτική Παρέμβαση

Μέττα Γαρυφαλλιά, Εκπαιδευτικός, ΑΣΠΑΙΤΕ-Λιβαδειάς

alinametta@yahoo.com

Σκορδιαλός Εμμανουήλ, Επιστημονικός Συνεργάτης ΑΣΠΑΙΤΕ, Υπ. Διδάκτωρ
ΠΤΔΕ Παν/μίου Αθηνών

manoskor@primedu.uoa.gr

Περίληψη

Η παρούσα βιβλιογραφική εργασία εκπονήθηκε για τα πλαίσια του 8^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα με θέμα “Μαθησιακές Δυσκολίες, Είδη και Εκπαιδευτική Παρέμβαση”.

Οι Μαθησιακές δυσκολίες έχουν απασχολήσει και είναι αντικείμενο έρευνας για πολλούς ερευνητές. Παρατηρείται όσον αφορά τους ορισμούς και την αιτιολογία πως υπάρχουν διάφορες απόψεις πράγμα που μαρτυρά ότι είναι ένα πολύπλοκο πρόβλημα μέχρι και σήμερα.

Η μάθηση είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι στη ζωή ενός ανθρώπου και απαιτείται βοήθεια για να μπορέσει να ανταποκριθεί και να αποκτήσει όλες αυτές τις δεξιότητες και ικανότητες. Η βοήθεια αυτή προέρχεται από την διδασκαλία, κατά την οποία ο μαθητής αποκτά τις απαραίτητες πληροφορίες και γνώσεις οι οποίες παρέχονται από τον εκπαιδευτικό. Προϋπόθεση για όλη αυτή την διαδικασία είναι η ικανότητα του μαθητή για μάθηση

Οι Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες, έχουν να κάνουν με τις δυσκολίες στην κατάκτηση του γραπτού λόγου (ανάγνωση και γραφή) και στα μαθηματικά, που παρουσιάζουν παιδιά χωρίς σωματικό ή αισθητηριακό έλλειμμα και τα οποία δεν εντάσσονται στην Νοητική Υστέρηση.

Στην παρούσα εργασία, θα δούμε την ιστορική εξέλιξη τον ορισμό και τα χαρακτηριστικά των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες. Επίσης, θα αναφερθούμε στον ρόλο της οικογένειας και στον ρόλο των Εκπαιδευτικών στα παιδιά με Μαθησιακές δυσκολίες και πως μπορούν να συμβάλλουν στην όλη διαδικασία. Τέλος, μεγάλη έμφαση θα δώσουμε στις Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες που είναι και το κυριότερο μέρος της εργασίας, καθώς αναλύονται οι 5 κατηγορίες, Δυσλεξία, Δυσορθογραφία-Δυσγραφία, Δυσαριθμησία και Δυσαναγνωσία και δίνονται προτάσεις για την εκπαιδευτική παρέμβαση.

Λέξεις-Κλειδιά: Μαθησιακές Δυσκολίες; Δυσλεξία; Δυσορθογραφία-Δυσγραφία; Δυσαριθμησία; Δυσαναγνωσία.

Abstract

This bibliographic work was prepared for the 8th Panhellenic Conference of Educational Sciences which was held in Athens on "Learning Difficulties, Types and Educational Intervention".

Learning difficulties have been and are being researched by many researchers. It is noted with regard to the definitions and the reasoning that there are different points of view, which proves to be a complex problem to this day.

Learning is a very important part of a person's life and requires help to be able to respond and acquire all of these skills and abilities. This assistance comes from teaching, during which the student acquires the necessary information and knowledge provided by the teacher. A prerequisite for this whole process is the learner's ability to learn

Special Learning Difficulties have to do with the difficulty of acquiring the written word (reading and writing) and mathematics, which present children without a physical or sensory deficit and which are not part of Mental Disability.

In this dissertation, we will look at the historical evolution of the definition and characteristics of children with Learning Difficulties. We will also refer to the role of the family and the role of Teachers in children with Learning Difficulties and how they can contribute to the whole process.

Finally, we will focus on the Special Learning Difficulties, which is the main part of the work, as the 5 categories, Dyslexia, Dysorthography-Dysgraphia, Dyscalculia and Dysanagnosia are presented, and suggestions for educational intervention are given.

Keywords: Learning difficulties; Dyslexia; Dysorthography-Dysgraphia; Dyscalculia; Dysanagnosia.

Εισαγωγή

Η μάθηση είναι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι στη ζωή ενός ανθρώπου και απαιτείται βοήθεια για να μπορέσει να ανταποκριθεί και να αποκτήσει όλες αυτές τις δεξιότητες και ικανότητες. Η βοήθεια αυτή προέρχεται από την διδασκαλία, κατά την οποία ο μαθητής αποκτά τις απαραίτητες πληροφορίες και γνώσεις οι οποίες παρέχονται από τον εκπαιδευτικό. Προϋπόθεση για όλη αυτή την διαδικασία είναι η ικανότητα του μαθητή για μάθηση.

Ο όρος των Μαθησιακών Δυσκολιών αποτελεί μια αναπτυξιακή διαταραχή. Οι μαθησιακές δυσκολίες είναι ένας γενικός όρος που αναφέρεται σε μια ομάδα διαταραχών που γίνονται εμφανείς μέσω των δυσκολιών στην κατάκτηση και χρήση του λόγου. Αυτές οι δυσκολίες έχουν σχέση με δυσκολίες στην κατανόηση και παραγωγή προφορικού λόγου, στην κατανόηση και παραγωγή γραπτού λόγου ή τις μαθηματικές δεξιότητες. Αυτές οι διαταραχές είναι εγγενείς στο άτομο, θεωρούνται ότι οφείλονται σε δυσλειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος, και μπορεί να παρατηρούνται σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.

Στην παρούσα εργασία, θα δούμε την ιστορική εξέλιξη τον ορισμό και τα χαρακτηριστικά των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες. Επίσης, θα αναφερθούμε στον ρόλο της οικογένειας και στον ρόλο των Εκπαιδευτικών στα παιδιά με Μαθησιακές δυσκολίες και πως μπορούν να συμβάλλουν στην όλη διαδικασία. Τέλος, μεγάλη έμφαση θα δώσουμε στις Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες που είναι και το κυριότερο μέρος της εργασίας, καθώς αναλύονται οι 5 κατηγορίες, Δυσλεξία, Δυσορθογραφία, Δυσαριθμησία, Δυσαναγνωσία και Δυσγραφία και δίνονται προτάσεις για την εκπαιδευτική παρέμβαση.

Ορισμός και περιεχόμενο των Μαθησιακών Δυσκολιών

Ιστορική Αναδρομή

Τις τελευταίες δεκαετίες, λόγω των ραγδαίων εξελίξεων στην επιστήμη και την τεχνολογία αλλά και λόγω των αυξημένων απαιτήσεων όσον αφορά την μάθηση κυρίως στις Δυτικές κοινωνίες, γίνεται μια σημαντική προσπάθεια από επιστήμονες της Εκπαίδευσης και της υγείας για την μελέτη και την αντιμετώπιση των Μαθησιακών Δυσκολιών.

Στο κείμενο του Ιπποκράτη “ΠΕΡΙ ΙΕΡΗΣ ΝΟΣΟΥ” συναντάμε ένα πρώτο ορισμό της επιστήμης της Νευροψυχολογίας και ασχολείται τόσο με την κατανόηση της αιτιολογίας όσο και με την αποκατάσταση της Δυσλεξίας και των Μαθησιακών Δυσκολιών.

Ο Orton, υποστήριξε πως τα παιδιά που παρουσίαζαν ειδικές δυσκολίες στην ανάγνωση και την γραφή, με φυσιολογική νοημοσύνη και χωρίς κάποιο νευρολογικό πρόβλημα, ήταν αποτέλεσμα κάποιας εγκεφαλικής λειτουργικής βλάβης την οποία και ονόμασε “στρεφοσυμβολία” δηλαδή αναστροφή των συμβόλων. Τα παιδιά έγραφαν “καθρεφτικά”, δηλαδή αντιστρέφοντας κάποια γράμματα. Ο όρος αυτός είναι Ελληνογενής, αλλά δεν χρησιμοποιείται σήμερα. (Πόρποδας, 1997, Στασινός, 2001).

Τη δεκαετία του 1940 αναγνωρίστηκε η νευρολογική βάση των Μαθησιακών Δυσκολιών, ορισμένων παιδιών και αποδόθηκαν σε εγκεφαλική βλάβη. Επειδή όμως δεν υπήρξαν νευρολογικά συμπτώματα, οι ερευνητές υπέθεσαν ότι πρόκειται για ήπια εγκεφαλική βλάβη. Αρχικά, χρησιμοποιήθηκε ο όρος “ελάχιστη εγκεφαλική διαταραχή”, αργότερα όμως, αυτό δεν μπορούσε να αποδειχθεί. Αντίθετα οι δυσκολίες έπρεπε να αποδοθούν στον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσε ο εγκέφαλος.

Μέχρι την δεκαετία του 1960 οι περισσότεροι ερευνητές παρατηρούσαν διάφορες ανεπάρκειες σε παιδιά φυσιολογικής νοημοσύνης, οι οποίες πίστευαν ότι επηρέαζαν την σχολική μάθηση. Για τα παιδιά αυτά είχαν χρησιμοποιηθεί οι όροι όπως “ελάχιστη εγκεφαλική δυσλειτουργία”, “αντιληπτική ή νευρολογική βλάβη”. Σύμφωνα με την ταξινόμηση του Διαγνωστικού Στατιστικού Εγχειριδίου (DSM - V) οι Μαθησιακές Δυσκολίες έχουν μετονομαστεί σε Specific Learning Disorders και αποτελούνται από δυσλειτουργία στην ανάγνωση, δυσλειτουργία στην γραπτή έκφραση και δυσλειτουργία στα μαθηματικά. (American Psychiatric Association, 2013).

Ορισμός των Μαθησιακών Δυσκολιών

Σήμερα, οι ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες, σύμφωνα με την National Joint Committee on Learning Disabilities (NJCLD) στις ΗΠΑ, είναι ένα σύνολο διαταραχών που εκδηλώνονται σε μία ή περισσότερες από τις βασικές λειτουργίες που έχουν σχέση με την αντίληψη ή χρήση του λόγου, γραπτού ή προφορικού, οι οποίες φυσικά επηρεάζουν και τις βασικές σχολικές δεξιότητες. Τα άτομα που εμφανίζουν τέτοιες διαταραχές παρουσιάζουν ατέλειες στο διάβασμα, στην ομιλία, στη γραφή, στο συλλαβισμό/ορθογραφία ή τις μαθηματικές πράξεις, δυσκολίες στην κινητική δεξιότητα και δυσχέρειες στην ενδοπροσωπική ή διαπροσωπική προσαρμογή. (Κρόκου, 2007), (Παντελιάδου, 2009).

Αιτιολογία των Μαθησιακών Δυσκολιών

Από πολύ παλιά έχουν προσπαθήσει οι ερευνητές να εντοπίσουν τις αίτιες των Μαθησιακών Δυσκολιών. Μέχρι και σήμερα δεν έχουν εντοπιστεί σαφείς σχέσεις ανάμεσα σε συγκεκριμένες μαθησιακές διαταραχές και σε αιτιολογικούς παράγοντες.

Τα αίτια των Μαθησιακών Δυσκολιών είναι συνήθως οργανικά και έχουν να κάνουν με μικρές διαφορές, σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Οι κυριότερες αιτίες των ειδικών Μαθησιακών Δυσκολιών χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: τους βιολογικούς, τους γενετικούς και τους περιβαλλοντικούς παράγοντες. (Αναγνωστόπουλος, Σίνη, 2005), (Λιβανίου, 2004), (Τρίγκα-Μερτίκα, 2010).

Βιολογικοί παράγοντες

Σύμφωνα με τις νεότερες έρευνες και θεωρίες οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι κάποια εγκεφαλική βλάβη βρίσκεται πίσω από τα περισσότερα μαθησιακά προβλήματα η οποία μέχρι στιγμής δεν μπορεί να εντοπιστεί. Ο κλάδος της νευρολογίας που ασχολείται με τη δυσκολία ορισμένων παιδιών στη μάθηση θεωρούν την ικανότητα ή ανεπάρκεια ή δυσλειτουργία αυτού του γλωσσικού συστήματος σε νευρολογικούς παράγοντες.

Οι σύγχρονες απόψεις αποδίδουν μεγάλο μέρος των μαθησιακών δυσκολιών σε εγκεφαλικές δυσλειτουργίες, αλλά δεν πρέπει να παραβλέπεται ο ρόλος των περιβαλλοντικών επιδράσεων. (Τρίγκα-Μερτίκα, 2010).

Γενετικοί Παράγοντες

Μελετώντας τους γενετικούς παράγοντες βρέθηκε ότι οι Μαθησιακές Δυσκολίες υπάρχουν σε περισσότερα από ένα μέλος οικογενειών και αυτό αποδεικνύει γενετική συσχέτιση με την οποία κληρονομείται μια μικρή δυσλειτουργία του εγκεφάλου που αυτό μπορεί να οδηγήσει σε Μαθησιακές Δυσκολίες.

Οι Μαθησιακές Δυσκολίες φαίνεται να είναι αποτέλεσμα κάποιας νευρολογικής διαταραχής, η οποία σχετίζεται με κληρονομικούς παράγοντες. Αυτό δυστυχώς όμως δεν είναι δυνατόν να το ανιχνεύσουμε με τα μέσα που διαθέτουμε σήμερα. Αυτό που πιθανό να κληρονομείται είναι τα ελλείμματα, τα οποία αφορούν τον τρόπο λειτουργίας ορισμένων περιοχών του εγκεφάλου και τα οποία δημιουργούν στο παιδί δυσκολίες στη διάκριση των ήχων και των γραπτών συμβόλων.

Σύμφωνα με τους επιστήμονες η κληρονομικότητα ευθύνεται για το 60% περίπου των περιπτώσεων διαταραχών ανάγνωσης. (Τρίγκα-Μερτίκα, 2010).

Περιβαλλοντικοί παράγοντες

Όταν λέμε περιβαλλοντικοί παράγοντες εννοούμε τους παράγοντες αυτούς που έχουν να κάνουν με τις καταστάσεις εκείνες που επικρατούν στο σπίτι, στην κοινότητα και στο σχολείο και είναι δυνατόν να επηρεάσουν αρνητικά τη φυσιολογική ανάπτυξη του παιδιού από κοινωνικής, ψυχολογικής και μαθησιακής πλευράς.

Παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν αρνητικά ένα άτομο είναι τραυματικές εμπειρίες κατά την πρώτη παιδική ηλικία ή πολύ και πολύ νωρίτερα ακόμη, πίεση των γονέων, ή ανεπαρκής διδασκαλία. (Καυκούλα, 2010), (Νιτσόπουλος, 2003).

Πολλές έρευνες απέδειξαν ότι η χρήση αλκοόλ, τσιγάρων ή ναρκωτικών κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης μπορεί να έχει καταστροφικά αποτελέσματα στο έμβρυο Τα ναρκωτικά, όπως η κοκαΐνη, ηρωίνη κ.ά. επηρεάζουν τη φυσιολογική ανάπτυξη των δεκτών του εγκεφάλου.

Από πολλές έρευνες έχει φανεί η σημαντική επίδραση του ανθρώπινου περιβάλλοντος. Έχει διαπιστωθεί ότι η ενασχόληση των ενηλίκων με το παιδί και η

αλληλεπίδρασή τους έχει μεγαλύτερη επίδραση από το άριστο υλικό περιβάλλον και τις ανέσεις, όπου απουσιάζουν οι ανθρώπινες σχέσεις. (Αναγνωστοπούλου, 2008).

Χαρακτηριστικά των παιδιών με Μαθησιακές Δυσκολίες

Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες παρουσιάζουν “ανώριμη και ανοργάνωτη συμπεριφορά” με αποτέλεσμα να ξεχωρίζουν σε μεγάλο βαθμό από τους συμμαθητές τους. Η έλλειψη οργάνωσης φαίνεται από τον προσωπικό τους χώρο (δωμάτιο, γραφείο, συρτάρια) από τα παιχνίδια τους, από τον τρόπο που μελετούν

Τα άτομα αυτά:

- Δυσκολεύονται πολύ να μάθουν ορισμούς, να θυμούνται ημερομηνίες, μάχες, συνθήκες, ονόματα κλπ.
- Δυσκολεύονται πολύ να κατανοήσουν γραφικές παραστάσεις.
- Δυσκολεύονται ιδιαίτερα όταν αντιγράφουν από τον πίνακα
- Κρατάνε το μολύβι πολύ σφιχτά ή με λάθος τρόπο με αποτέλεσμα το χέρι τους να κουράζεται γρήγορα.

Ένα παιδί με μαθησιακές δυσκολίες δεν παρουσιάζει υποχρεωτικά όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, αλλά ένα μέρος από αυτά.

Αξιολόγηση Μαθησιακών Δυσκολιών

Η αξιολόγηση είναι μια σημαντική διαδικασία, το πραγματικό όφελος φαίνεται όταν έχουμε σειρά ενεργειών αξιολόγησης, σε βάθος χρόνου. Η αξιολόγηση των Μαθησιακών Δυσκολιών θα πρέπει να γίνεται από ειδική διαγνωστική ομάδα. Η αξιολόγηση θα πρέπει να είναι πλήρης και πολύπλευρη, ώστε να παρέχει μια σφαιρική εικόνα των δυνατοτήτων και των δυσκολιών του παιδιού τόσο στο γνωστικό και μαθησιακό τομέα όσο και στον τομέα της ψυχοκοινωνικής του προσαρμογής (Πολυχρόνη, 2011). Υπάρχουν διάφορα μοντέλα διάγνωσης.

Ο ρόλος της οικογένειας και των εκπαιδευτικών σε παιδιά με ειδικές Μαθησιακές δυσκολίες

Ο ρόλος της οικογένειας

Ο γονιός οφείλει να ενημερωθεί για όλα τα ζητήματα που σχετίζονται και οριοθετούν τη διαταραχή: αναπτυξιακά μαθησιακά, συμπεριφορικά και συναισθηματικά. Για να είναι αποτελεσματικός, ένας γονιός που έχει παιδί με μαθησιακές δυσκολίες θα πρέπει:

- Να παρατηρεί το παιδί σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του.
- Να κατανοήσει ότι τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες συνήθως παρουσιάζουν, χωρίς να το επιδιώκουν, προβληματική συμπεριφορά.
- Να θέτει κάποιους κανόνες οι οποίοι πρέπει να εφαρμόζονται με συνέπεια.
- Να αφιερώνει αρκετό χρόνο στο παιδί για να διατηρήσουν τη σχέση τους ζωντανή και λειτουργική.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι πολύ σημαντικός σε μια σχολική τάξη και ιδιαίτερα εάν στην τάξη υπάρχουν άτομα με Μαθησιακές Δυσκολίες. Ένας εκπαιδευτικός που καλείται να διδάξει ένα παιδί με Μαθησιακές Δυσκολίες θα πρέπει:

- Θα πρέπει να γίνει δημιουργικός και να έχει υπομονή.

- Ως παιδαγωγός πρέπει να είναι σε ετοιμότητα και να μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την έλλειψη ενδιαφέροντος και την άρνηση του παιδιού από ένα σύστημα εκπαίδευσης που δεν του ταιριάζει.
- Το πρόγραμμα του εκπαιδευτικού θα πρέπει να έχει ιεραρχικούς και δομημένους στόχους. (Τσεσμελή, 2014).
- Η συνεχής παροχή κινήτρων για την προώθηση του μαθησιακού πεδίου του παιδιού και η δημιουργία ευκαιριών για αποκόμιση όσο γίνεται περισσότερων εμπειριών, μπορεί να οδηγήσουν το παιδί σε καλύτερη σχολική επίδοση.
- Η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών ως ένα συμπληρωματικό μέσω διδασκαλίας συμβάλλει στην προαγωγή βασικών σχολικών δεξιοτήτων που συνυφαίνονται με την ανάγνωση, τη γραφή και τα μαθηματικά.
- Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να δώσει έμφαση στη διδασκαλία σε μικρές ομάδες και στη συνεργατική μάθηση.
- Ένα ισχυρό όπλο στα χέρια του εκπαιδευτικού είναι τα ομαδικά παιχνίδια.
- Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να διδάξει στο παιδί δεξιότητες μελέτης και αυτοδιόρθωσης και να του δίνει περισσότερο χρόνο για να ολοκληρώσει τις δραστηριότητες.

Τα είδη των Μαθησιακών Δυσκολιών

Δυσλεξία

Η δυσλεξία έχει ανακαλυφθεί εδώ και πολλά χρόνια. Με τα χρόνια οι επιστήμονες και ερευνητές έχουν δώσει πάρα πολλούς ορισμούς από τους οποίους κανένας έως τώρα δεν επικράτησε ως κοινά αποδεκτός. Για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε ο όρος δυσλεξία το 1887 από τον Γερμανό καθηγητή Berlin του Πανεπιστημίου της Στουτγάρδης. Ο Berlin επέλεξε τον όρο “δυσλεξία” για να χαρακτηρίσει την αναγνωστική δυσκολία. (Στασινός, 2001, Τάνος, 2004).

Σύμφωνα με την Αμερικάνικη Εταιρεία Δυσλεξίας δίνεται ο εξής ορισμός το 1994: *“η δυσλεξία είναι μια νευρολογική φύσεως, συχνά οικογενειακή διαταραχή που έχει σχέση με την κατάκτηση και την επεξεργασία του λόγου, ποικίλλει ως προς τον βαθμό σοβαρότητας, εκδηλώνεται με δυσκολίες στην πρόσληψη της γλώσσας και τη γλωσσική έκφραση, συμπεριλαμβανόμενης της φωνολογικής επεξεργασίας, με δυσκολία στην ανάγνωση, τη γραφή, την ορθογραφία και μερικές φορές την αριθμητική. Η δυσλεξία δεν οφείλεται σε έλλειψη κινήτρων, σε αισθητηριακές βλάβες, σε ακατάλληλη διδασκαλία ή σε απρόσφορες συνθήκες περιβάλλοντος, ωστόσο μπορεί να συνυπάρχει με αυτές τις καταστάσεις. Αν και η δυσλεξία είναι ένα πρόβλημα που το αντιμετωπίζουν τα άτομα σε όλη τους τη ζωή, κάποια δυσλεξικά άτομα συχνά ανταποκρίνονται επιτυχώς στην έγκαιρη και κατάλληλη παρέμβαση”*. (Τρίγκα - Μερτικά, 2010).

Αιτιολογικοί παράγοντες

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η αιτιολογία της δυσλεξίας, δεν είναι ακόμη ξεκάθαρο αν πρόκειται για κληρονομικούς παράγοντες. Οι ερευνητές και επιστήμονες θεωρούν ότι πρόκειται για κάποια δυσλειτουργία στις περιοχές του εγκεφάλου. Σύμφωνα με τις κυριότερες θεωρίες που αναπτύχθηκαν σχετικά με την δυσλεξία, η αιτιολογία οφείλεται σε:

- Νευρολογικές υπολειτουργίες.
- Ελλιπή ημισφαιρική κυριαρχία.
- Ανωμαλίες στην αντιληπτική και γνωστική επεξεργασία.
- Παράγοντες γενετικών ανωμαλιών.

- Περιβαλλοντικοί παράγοντες.

Τύποι και μορφές δυσλεξίας

Όταν αναφερόμαστε στο θέμα της δυσλεξίας, είναι πολύ σημαντικό να ξεχωρίσουμε την επίκτητη από την ειδική αναπτυξιακή δυσλεξία. Η επίκτητη εμφανίζει αδυναμίες που προκλήθηκαν λόγω αρρώστιας ή τραυματισμού σε κάποιες περιοχές του Κεντρικού Νευρικού Συστήματος. Μια ασθένεια ή ένας τραυματισμός είναι ικανά να προσβάλλουν την ομιλία και τις δεξιότητες ανάγνωσης και γραφής από μωρών κάθε ηλικίας, τα οποία προηγουμένως άτομα αυτά διέθεταν αυτές τις ικανότητες.

Η ειδική αναπτυξιακή δυσλεξία εμφανίζει τις ίδιες αδυναμίες για τις οποίες δεν υπάρχουν εμφανείς αιτίες και δεν έπονται προηγούμενης επάρκειας δεξιοτήτων ανάγνωσης και γραφής. Η ειδική αναπτυξιακή δυσλεξία είναι μια ειδική αδυναμία εκμάθησης της ανάγνωσης που αυτό με την σειρά του έχει συνέπειες και στη γραφή, ενώ ο μαθητής κατά κανόνα, έχει σχετικά καλή ή και πάνω από το μέσο όρο νοημοσύνη.

Χαρακτηριστικά παιδιών με δυσλεξία

Τα παιδιά με δυσλεξία μπορεί να παρουσιάσουν μια σειρά από συμπτώματα στην ανάγνωση, στη γραφή και ορθογραφία και στην συμπεριφορά. Τα περισσότερα και πιο χαρακτηριστικά δυσλεκτικά λάθη είναι τα εξής:

- Λάθη γραμμάτων: αναγραμματισμοί, παραλείψεις, αντικατάσταση γραμμάτων και καθρεπτική γραφή.
- Λάθη με συλλαβές: πρόσθεση, απλοποίηση φθογγικών συμπλεγμάτων και τραυλισμοί.
- Λάθη με λέξεις: περιληπτοποίηση, αντικατάσταση λέξεων από άλλες, χωρισμός της λέξης, αδυναμία αναγνώρισης γνωστής λέξης σε άγνωστο κείμενο.
- Λάθη στη χρήση των σωστών γραμματικών τύπων.
- Διακοπτόμενη ανάγνωση.
- Μερικές φορές δυσκολεύονται με την ημερομηνία, την χρονολογία, την ώρα.
- Κάνουν ορθογραφικά λάθη ακόμα και στην αντιγραφή.
- Δυσκολεύονται στην οργάνωση.
- Στις μικρές τάξεις όταν γράφουν παραλείπουν ή αντικαθιστούν γράμματα.
- Ο γραπτός λόγος στις εκθέσεις τους είναι συνήθως ασαφής, φτωχός, με συντακτικά λάθη.
- Αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην αριθμητική ακόμα και αν έχουν καλή μαθηματική σκέψη.

Διάγνωση

Η διάγνωση για να θεωρηθεί αξιόπιστη και έγκυρη θα πρέπει να είναι ολοκληρωμένη. Μια ολοκληρωμένη αξιολόγηση περιλαμβάνει:

- Την κλινική συνέντευξη στους γονείς,
- Την συνέντευξη στον εκπαιδευτικό
- Συνέντευξη στο άτομο με τις Μαθησιακές Δυσκολίες
- Αξιολόγηση και εκτίμηση των μαθησιακών δεξιοτήτων του παιδιού.
- Χορήγηση των ψυχομετρικών δοκιμασιών. (Πολύχρονη & Χατζηχρήστου & Μπίμπου, 2010)

Εκπαιδευτική παρέμβαση

Εφόσον έχει γίνει η γνωμάτευση, ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι πολύ σημαντικός. Στο σχολείο είναι απαραίτητο να υπάρξει ένα θετικό ψυχολογικό κλίμα που θα κινητοποιήσει το παιδί να επιστρατεύσει όλες του τις δυνάμεις. Ο εκπαιδευτικός και ο γονιός είναι σημαντικοί στο θεραπευτικό κομμάτι. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να συνεργάζεται και να προσαρμόζεται σύμφωνα με τους ρυθμούς του ατόμου, προκειμένου να μην του δημιουργεί άγχος. Θα πρέπει να είναι υπομονετικός, να αποδέχεται το άτομο με τις αδυναμίες του και να φροντίσει να δημιουργήσει σχέση φιλική και εμπιστοσύνης. (Μαυρομμάτη, 1995)

Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να αντιμετωπίζει με διαφορετικό και εξειδικευμένο τρόπο ένα δυσλεκτικό μαθητή στην τάξη. Θα πρέπει να εφαρμόζει εξατομικευμένο πρόγραμμα διδασκαλίας με ειδική μεθοδολογία, (βοηθητικά κείμενα και διαφορετικό χρωματισμό στις λέξεις, χρήση πολυαισθητηριακών μέσων, φωνολογικές παρεμβάσεις κλπ), θα πρέπει να έχει διαφορετικές απαιτήσεις στα τεστ, και γενικά να παρέχει λιγότερη ύλη για μελέτη στο σπίτι.

Δυσορθογραφία-Δυσγραφία

Με τον όρο ορθογραφία ονομάζουμε το σύνολο των κανόνων που αφορούν τη γραπτή απεικόνιση των λέξεων μιας γλώσσας. Με αυτήν την έννοια στην ορθογραφία συμπεριλαμβάνονται οι κανόνες συλλαβισμού και η χρήση των σημείων στίξης. Στη φθογογραφική γραφή, η ορθογραφία είναι συνήθως φωνητική, μορφολογική ή ιστορική. (Βικιπαίδεια) Οι γλωσσολόγοι χρησιμοποιούν τον όρο “ορθογραφία” όταν αναφέρονται στο ακολουθούμενο γραπτό σύστημα μια γλώσσας. (Στασινός, 2001)

Ένας άλλος ορισμός της Δυσορθογραφίας την περιγράφει ως εξής: “ η Δυσορθογραφία είναι μια ειδική μαθησιακή δυσκολία που εκδηλώνεται με ασυνήθιστα επίμονη δυσκολία στην απόκτηση Ικανότητας για Ορθογραφημένη γραφή, ενώ η Ικανότητα για Ανάγνωση καλλιεργείται απρόσκοπτα, αποτελεσματικά και φτάνει στο αναμενόμενο επίπεδο βάσει της ηλικίας και νοητικής ικανότητας του κάθε μαθητή” (Μαυρομμάτη, 1995, Παντελιάδου, 2000)

Αιτιολογικοί παράγοντες

Τα αίτια της Δυσορθογραφίας μπορεί να είναι κάποιες εγκεφαλικές βλάβες στις περιοχές του λόγου. Επιπλέον μπορεί να υποδηλώνει:

- Μια διαταραχή λόγου.
- Μια οπτικοαντιληπτική δυσλειτουργία.
- Ένα ακουστικοαντιληπτικό πρόβλημα.
- Μια κινητική - εκφραστική ανεπάρκεια στη διαδοχή.
- Μια ανεπάρκεια οπτικο - ακουστικής μνήμης.
- Ένα συνδυασμό των παραπάνω.(Μιχελογιάννης & Τζενάκη, 1998)

Στάδια ανάπτυξης της Ορθογραφικής Δεξιότητας

Σύμφωνα με την Frith (1985) υπάρχουν 3 φάσεις:

- Η Λογογραφική.(λόγος-ήχοι-σχήματα)
- Η Αλφαβητική. (τεμάχια των ήχων που εκφέρονται σε γράμματα και αναγνώριση μορφημάτων)
- Ορθογραφική. (καθιέρωση της ανεξαρτησίας της γραπτής γλώσσας) (Παντελιάδου, 2000, Στασινός, 2001)

Χαρακτηριστικά των παιδιών με Δυσορθογραφία-Δυσγραφία

- Παράλειψη γραμμάτων ή συλλαβών.
- Αντικατάσταση γραμμάτων ή συλλαβών.
- Πρόσθεση γραμμάτων ή συλλαβών.
- Χρήση του κεφαλαίου γράμματος.
- Τονισμός (παρατονισμός) ή παντελής έλλειψη τόνων.
- Απουσία απόστασης μεταξύ λέξεων στην πρόταση.
- Κακή γραφή γραμμάτων.
- Λάθη σε βασικούς κανόνες ορθογραφίας.
- Λάθη ιστορικής ορθογραφίας.
- Έλλειψη γενίκευσης των κανόνων ορθογραφίας σε όλες τις λέξεις.
- Αντιστροφή συλλαβών.
- “Νεογραφισμοί”, κολλημένα γράμματα.(Παντελιάδου, 2000, Ελληνική Εταιρεία Δυσλεξίας, 2013)

Διάγνωση

Στην διάγνωση της Δυσορθογραφίας, πρέπει να μελετηθούν όλες οι δεξιότητες συμπεριφοράς προκειμένου να φανούν τυχόν δυσλειτουργίες καθώς και σχετικές ανεπάρκειες συμπεριφοράς. Δεν θα εξεταστεί μόνο η δυσκολία της Δυσορθογραφίας αλλά η συνολική ανάπτυξη του παιδιού.(Μιχελogiάννης & Τζενάκη, 1998). Τέλος, πρέπει να αποκλειστούν αίτια, όπως κακή διδασκαλία, χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και ελλειμματική προσοχή. (Παντελιάδου, 2000)

Εκπαιδευτική Παρέμβαση

Για την εκπαιδευτική παρέμβαση της Δυσορθογραφίας υπάρχουν πολλοί μέθοδοι και τεχνικές που μπορεί να ακολουθήσει ένας εκπαιδευτικός. Οι μέθοδοι και οι τεχνικές που μπορεί ένας εκπαιδευτικός να χρησιμοποιήσει είναι:

- Εικονογραφικές μέθοδοι. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιεί τα “εικονογραφήματα”.
- Φωνο-οπτική μέθοδος.
- Μέθοδοι μίμησης.
- Χρονική καθυστέρηση.
- Διδασκαλία βασισμένη σε κανόνες.
- Λίστες λέξεων.
- Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή.
- Κατευθυνόμενη άσκηση.
- Αυτοδιόρθωση. (Μαυρομάτη, 1995. Παντελιάδου, 2000)

Δυσαριθμησία

Η Δυσαριθμησία είναι μια ειδική μαθησιακή δυσκολία στην αριθμητική. Ο ορισμός που διατυπώθηκε και ισχύει μέχρι και σήμερα είναι του L. Kose και ορίζει τα εξής:

“ μια δομική διαταραχή των μαθηματικών ικανοτήτων, που έχει τις ρίζες της σε μια γενετική ή εκ γενετής διαταραχής εκείνων των τμημάτων του εγκεφάλου που είναι τα άμεσα ανατομικά - φυσιολογικά υποστρώματα της ωρίμανσης των μαθηματικών ικανοτήτων, ανάλογα με την ηλικία, χωρίς μια ταυτόχρονη διαταραχή της γενικής νοητικής λειτουργίας”. (Παπαδάτος, 2005, Αγαλιώτης, 2009)

Αίτια Δυσαριθμησίας

Η δυσαριθμησία εμφανίζεται σε παιδιά με φυσιολογική νοημοσύνη, που ζουν σε έχουν τις ίδιες μαθησιακές ευκαιρίες με τους συμμαθητές τους και δεν παρουσιάζουν αισθητηριακά ή άλλου είδους προβλήματα. (Παπαδάτος, 2005)

Ως ειδική μαθησιακή διαταραχή η δυσαριθμησία οφείλεται σε γνωστικές δυσλειτουργίες ή δυσλειτουργίες του Κεντρικού Νευρικού Συστήματος. Η νευρολογική δυσλειτουργία και τα γνωστικά ελλείμματα αποτελούν τους παράγοντες εμφάνισης της και την ένταξη της στις ειδικές μαθησιακές δυσκολίες. (Παπαδάτος, 2005)

Τύποι Δυσαριθμησίας

Η Δυσαριθμησία χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, την αναπτυξιακή δυσαριθμησία και την επίκτητη δυσαριθμησία. Η Αναπτυξιακή Δυσαριθμησία, είναι μια γνωστική διαταραχή της παιδικής ηλικίας που επηρεάζει την ικανότητα έξυπνου και υγιούς παιδιού να μάθει αριθμητική. Η επίκτητη δυσαριθμησία, μπορεί να εμφανιστεί μετά από εγκεφαλική βλάβη, η οποία μπορεί να προκληθεί από ατύχημα ή ασθένεια. (Παπαδάτος, 2005)

Χαρακτηριστικά των παιδιών με Δυσαριθμησία

Τα γενικά χαρακτηριστικά των παιδιών με Δυσαριθμησία είναι:

- Αντιληπτικές δυσκολίες.
- Δυσκολίες διάκρισης αντιληπτικών μορφών.
- Ανακριβή αποτελέσματα πράξεων λόγω λαθών στην ανάγνωση και στη γραφή αριθμών και συμβόλων.
- Δυσκολία να πουν την ώρα σε αναλογικό ρολόι.
- Αναποτελεσματικός χειρισμός νομισμάτων.
- Στην ανάγνωση πολυψήφιων αριθμών.
- Στην έναρξη της μέτρησης από τυχαίο αριθμό, στην ονομασία του αριθμού που ακολουθεί έναν αριθμό που θα δοθεί.
- Δεν μπορεί να εκτελέσει οδηγίες που περιλαμβάνουν όρους (π.χ. βρες το άθροισμα).
- Προβληματίζεται ιδιαίτερα με έννοιες που εκφράζονται με ποικιλία όρων (π.χ. συν, βάζω, προσθέτω κ.τ.λ.).
- Έχει μεγάλη δυσκολία με τα προβλήματα.

Διάγνωση

Η διάγνωση για την ύπαρξη ειδικών δυσκολιών στην αρίθμηση μπορεί να γίνει με τη χρήση σταθμισμένων τεστ αριθμητικών ικανοτήτων. Τα ειδικά αυτά τεστ προσδιορίζουν το επίπεδο του ατόμου σε σχέση με των άλλων παιδιών της ηλικίας του. (Μαριδάκη-Κασσωτάκη, 2005). Αντιπροσωπευτικό δείγμα τυποποιημένων δοκιμασιών αξιολόγησης είναι οι κλίμακες νοημοσύνης, στις οποίες συνήθως περιλαμβάνονται μαθηματικές πράξεις και προβλήματα. (Αγαλιώτης, 2005)

Εκπαιδευτική παρέμβαση

Όταν ένα άτομο διαγνωσθεί με Δυσαριθμησία ο εκπαιδευτικός μπορεί να το βοηθήσει χρησιμοποιώντας ασκήσεις που διευκολύνουν το παιδί στη μάθηση με τους εξής τρόπους:

- Συνδυασμός των αριθμών με εικόνες.
- Με τη χρήση διαφόρων παιχνιδιών με αριθμούς.

- Με τη χρήση δακτύλων μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα πρώτα στάδια κατάκτησης της αρίθμησης.
- Με ασκήσεις και παιχνίδια, μέσω του υπολογιστή.
- Με ασκήσεις με αριθμούς με την χρήση από χάντρες, ξυλάκια και μπάλες.

Δυσαναγνωσία

Η Δυσαναγνωσία αποτελεί μια ειδική μαθησιακή δυσκολία της ανάγνωσης και έχει διερευνηθεί περισσότερο από κάθε άλλη μαθησιακή δυσκολία. Σύμφωνα με το DSM-IV, η μαθησιακή δυσκολία στην ανάγνωση χαρακτηρίζεται από μειωμένη επίδοση του παιδιού στην ακρίβεια, την ταχύτητα και την κατανόηση αυτού που διαβάζει. Είτε το παιδί διαβάζει φωναχτά είτε από μέσα του, η ανάγνωση παρουσιάζει παραμορφώσεις, υποκαταστάσεις ή είναι αργή και το παιδί κάνει λάθη στην κατανόηση. (Τρίγκα - Μερτικά, 2010)

Αιτιολογικοί παράγοντες

Η Δυσαναγνωσία δεν έχει να κάνει με νοητική στέρηση, με οπτική, με ακουστική, με κινητική ανεπάρκεια ή κάποιου είδους συναισθηματική διαταραχή. Η ακριβής αιτιολογία δεν είναι σαφής ακόμη. Οι έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι είναι κάποιου είδους δυσλειτουργία του εγκεφάλου ή ατελή αντιληπτική ικανότητα του εγκεφάλου στην αποκωδικοποίηση των λεκτικών ερεθισμάτων. Ως επιβαρυντικοί παράγοντες, εμφανίζονται η κληρονομικότητα και το ακατάλληλο οικογενειακό ή και σχολικό περιβάλλον. (Τρίγκα - Μερτικά, 2010)

Χαρακτηριστικά των παιδιών με Δυσαναγνωσία

Τα χαρακτηριστικά των παιδιών με Δυσαναγνωσία είναι τα εξής:

- Αργούν να μάθουν το μηχανισμό ανάγνωσης σε σχέση με τους συμμαθητές τους.
- Συλλαβιστό, κομπιαστό διάβασμα.
- Συχνά μειωμένη κατανόηση κειμένου.
- Χάσιμο σειράς βιβλίου.
- Ανάγνωση χωρίς χρώμα στη χροιά της φωνής
- Δεν ακολουθούν σημεία στίξης.
- Συγχέουν τα γράμματα που μοιάζουν.
- Αντιστρέφουν ή αλλάζουν σειρά γραμμάτων.
- Μαντεύουν λέξεις παρασυρόμενοι από γνωστή συλλαβή.
- Παρατονισμός λέξεων.
- Δυσκολίες στις πολυσύλλαβες και στις μη οικείες λέξεις.
- Αντικατάσταση λέξεων από άλλες που έχουν την ίδια ή συγγενή σημασία.
- Δυσκολία στα συμπλέγματα συμφώνων.
- Παράλειψη ή επανάληψη λέξεων.
- Καθρεπτική ανάγνωση μικρών λέξεων.

Διάγνωση

Η ειδική μαθησιακή δυσκολία στην ανάγνωση σπάνια εμφανίζεται μόνη της. Συχνά συνυπάρχει με τις άλλες 4 ειδικές μαθησιακές δυσκολίες, Δυσλεξία, Δυσγραφία-Δυσορθογραφία και Δυσαριθμησία. Η διάγνωση συνήθως γίνεται όταν το παιδί είναι στην πρώτη τάξη και συχνά καθυστερεί, ιδιαίτερα αν το παιδί έχει υψηλό δείκτη νοημοσύνης και λειτουργεί σε ικανοποιητικό επίπεδο μέσα στην σχολική τάξη. Η

πρώιμη διάγνωση και η κατάλληλη επέμβαση είναι πολύ σημαντική γιατί το παιδί μπορεί να έχει μια καλή πορεία αργότερα. (Τρίγκα - Μερτικά, 2010)

Εκπαιδευτική παρέμβαση

Η εκπαιδευτική παρέμβαση, στην Δυσαναγνωσία είναι πολύ σημαντική καθώς η ανάγνωση αποτελεί σημαντικό κομμάτι στη ζωή του ανθρώπου. Η αντιμετώπιση η εκπαιδευτική και το πλάνο που θα ακολουθηθεί μπορεί να γίνει με διαφορετικά υλικά κάθε φορά, έτσι ώστε το παιδί να μην το βλέπει σαν θεραπεία. Αυτά που μπορεί να κάνει ένας εκπαιδευτικός είναι τα εξής:

- Το παιδί μαθαίνει τα γράμματα και τους ήχους της αλφαβήτου σχεδιάζοντας τα γράμματα πάνω σε χαρτί ή σε χαρτόνι, να τα κόβει και όταν θα το κολλήσει να προφέρει τον ήχο.
- Έχουμε πλαστικά γράμματα της αλφαβήτου, τα ανακατεύουμε και ζητάμε από το παιδί να τα τοποθετήσει στην σωστή σειρά.
- Μπορούμε να ζητήσουμε στο παιδί να ψάξει διάφορα αντικείμενα στο χώρο και να προφέρει τον πρώτο ήχο της κάθε λέξης του αντικειμένου.
- Όταν το παιδί μάθει τους ήχους των γραμμάτων, προχωράμε σε λέξεις, όπου θα πρέπει να διαβάσει έναν - έναν τους ήχους της λέξης και έπειτα να προφέρει ολόκληρη τη λέξη.
- Ο εκπαιδευτικός συνεχίζει με μικρές προτάσεις και κείμενα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αγαλιώτης, Ι. δ'έκδοση, (2009), Μαθησιακές Δυσκολίες στα Μαθηματικά
- Αιτιολογία - Αξιολόγηση – Αντιμετώπιση. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
προβλήματα στα παιδιά:, Εκδόσεις:Μαστορίδη.
- Κάκουρος & Μανιαδάκη, (2006), Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων
- Αναπτυξιακή Προσέγγιση: Εκδόσεις: Τυποθήτω - Γιώργος Δάρδανος.
- Κάκουρος, Ε., Μανιαδάκη, Κ., (2004), Ψυχοπαθολογία Παιδιών και Εφήβων: Αθήνα:
Τυποθήτω
- Μαριδάκη & Κασσωτάκη Α., (2005), Δυσκολίες Μάθησης: Εκδόσεις Ελληνικά
Γράμματα.
- Μαυρομάτη Δ., (1995), Η Κατάρτιση του Προγράμματος Αντιμετώπισης της
Δυσλεξίας: Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαυρομάτη Θ., (1999), Η διδασκαλία της ορθογραφίας με εικονογραφήματα: Αθήνα:
Εκδόσεις. Ελληνικά Γράμματα
- Μαυρομάτη Δ., (2004), Δυσλεξία-Φύση του Προβλήματος και Αντιμετώπιση:
Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.
- Μιχελogiάννης Ι. & Τζενάκη Μ., (1998), Μαθησιακές Δυσκολίες: Εκδόσεις: Γρηγόρη
- Παντελιάδου Σ., (2000), Μαθησιακές δυσκολίες και εκπαιδευτική πράξη : τι και γιατί:
Αθήνα: Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα
- Παντελιάδου Σ. & Μπότσας Γ., (2007), Μαθησιακές Δυσκολίες Βασικές έννοιες και
χαρακτηριστικά: Βόλος: ΕΠΕΑΕΚ
- Παπαδάτος Γ., (2005), Θέματα Μαθησιακών Δυσκολιών και Δυσλεξίας:Εκδόσεις:
Αθήνα.
- Πολυχρόνη Φ. & Χατζηχρήστου Χ. & Μμίμπου Α., (2010), Ειδικές Μαθησιακές
Δυσκολίες Δυσλεξία Ταξινόμηση, Αξιολόγηση και Παρέμβαση δ 'έκδοση:
Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.
- Πόρποδας Κ.Δ., (1997), δυσλεξία η ειδική διαταραχή στη μάθηση του γραπτού λόγου:
Εκδόσεις: Μορφωτική.
- Πόρποδας Κ.Δ., (2003), Διαγνωστική αξιολόγηση και αντιμετώπιση των μαθησιακών
δυσκολιών στο δημοτικό σχολείο. (Ανάγνωση, Ορθογραφία, Δυσλεξία,
Μαθηματικά): Πάτρα: ΕΠΕΑΕΚ
- Πόρποδας Κ. Δ., (2005), Εκπαιδευτικές Προσεγγίσεις και Υλικό για την Αξιολόγηση
και Αντιμετώπιση των Μαθησιακών Δυσκολιών των Μαθητών του Δημοτικού
Σχολείου: ΠΑΤΡΑ: ΕΠΕΑΕΚ
- Τανός. Χ.Γ., (2004), Η δυσλεξία και η αντιμετώπιση του δυσλεκτικού μαθητή: Αθήνα:
Εκδόσεις: Ελληνικά γράμματα

Τρίγκα - Μέρτικα Ε. Δ., (2010), Μαθησιακές Δυσκολίες Γενικές και Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες-Δυσλεξία: Εκδόσεις: Γρηγόρη.

Ξενόγλωσση

American Occupational Therapy Association, (1991), “Statement: Occupational Therapy Provision for Children with Learning Disabilities and / or Mild to Moderate Perceptual Deficits”.

The American Journal of Occupational Therapy, 45 Caramazza A, Capasso R, and Miceli G., (1996), The role of the graphemic buffer in reading, Cognitive Neuropsychology, 13:673-698.

Creek, J., (1990), Occupational Therapy and Mental Health, Edinburgh: Churchill

Kurtz, L.A., (2003), How to Help a Clumsy Child: Strategies for young children with developmental motor concerns, London & New York: Jessica Kingsley Publishers

Miles T. R. & Miles E., (1992), Dyslexia and Thematics: London: Routledge

Neistadt, E.M., Crepeau, B.E., (1998), Learning Disabilities” in “Willard & Spackman`s Occupational Therapy: 9th, ed., Philadelphia: J.B. Lippincott Comp

Sladyk, K., (2003), O.T. Study Cards In a Box, New Jersey: Slack Incorporated

Ιστοσελίδες

<http://www.ipaideia.gr/paidagogika-themata/3-tomoi-me-ekpaideutiko-iliko-gia-tis-mathisiakes-diskolies-souzana-panteliadou>

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CF%85%CF%83%CE%BB%CE%B5%CE%BE%CE%AF%CE%B1>

<http://www.ldonline.org/about/partners/njcld>